

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Цувіна Тетяна Андріївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного процесу,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: tsuvinat@gmail.com
ORCID 0000-0002-5351-1475

doi: 10.21564/2414–990x.146.175598

УДК 347.9

ЄДНІСТЬ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ: ПІДХІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Статтю присвячено вивченню базових підходів, вироблених у практиці Європейського суду з прав людини, до інтерпретації такої вимоги принципу правової визначеності, як єдність судової практики, у контексті тлумачення п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, що закріплює право кожного на справедливий судовий розгляд у цивільних справах.

Ключові слова: правова визначеність; право на справедливий судовий розгляд у цивільних справах; єдність судової практики; верховенство права.

Цувіна Т. А., кандидат юридических наук, доцент кафедри громадянського процесу, Національний юридический університет імені Ярослава Мудрого, Україна, г. Харків.
e-mail : tsuvinat@gmail.com ; ORCID 0000-0002-5351-1475

Единство судебной практики как элемент правовой определенности: подход Европейского суда по правам человека

Статья посвящена исследованию базовых подходов, разработанных в практике Европейского суда по правам человека, касательно интерпретации такого требования принципа правовой определенности, как единство судебной практики, в контексте толкования п. 1 ст. 6 Конвенции о защите прав человека и основных свобод, который закрепляет право каждого на справедливое судебное разбирательство по гражданским делам.

Ключевые слова: правовая определенность; право на справедливое судебное разбирательство по гражданским делам; единство судебной практики; верховенство права.

Вступ. Принцип правової визначеності посідає важливе місце серед складових верховенства права у демократичному суспільстві та визнається фундаментальним як на міжнародному, так і на національному рівні. Венеціанська комісія виокремлює такі складові зазначеного принципу, як: доступність законодавства; доступність судових рішень; передбачуваність правових актів; сталість і послідовність правових приписів; концепція легітимних очікувань; неможливість зворотної сили закону; принципи *nullum crimen sine lege* та *nulla poena sine lege*; принцип *res judicata* [1]. Подібний підхід є суголосним із підходом Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ) щодо тлумачення зазначеного принципу у контексті різних конвенційних прав. Поряд із цим, для цивільного судочинства ключове значення має такий елемент правової визначеності, як єдність судової практики, що виводиться ЄСПЛ у контексті тлумачення права на справедливий судовий розгляд, закріпленого у п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (надалі – ЄКПЛ). Особливої актуальності зазначене питання набуває з огляду на Конституційну реформу у сфері правосуддя 2016 р., що мала наслідком переосмислення функцій Верховного Суду як суду касаційної інстанції, на який, серед іншого, покладається завдання забезпечення єдності судової практики. З огляду на це наразі важливим є вивчення європейських підходів до проблеми сталості правозастосування з метою гармонізації вітчизняного законодавства та практики із міжнародними стандартами справедливого судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню принципу правової визначеності та окремих його елементів присвячені праці таких учених, як Л. Л. Богачова, І. І. Дахова, Дж. Мексен'єр (J. Maxenier), С. П. Погребняк, П. Попелієр (P. Popelier), Дж. Райтіо (J. Raitio), М. Фенвік (M. Fenwick) та ін. А от позицію ЄСПЛ щодо такої вимоги принципу правової визначеності, як єдність судової практики, у контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ науковці не аналізували.

Метою статті є вивчення підходів ЄСПЛ до інтерпретації феномену єдності судової практики як елемента правової визначеності у контексті еволюційного тлумачення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, що закріплює право кожного на справедливий судовий розгляд у цивільних справах.

Виклад основного матеріалу. ЄСПЛ неодноразово наголошував на тому, що правова визначеність є одним із фундаментальних аспектів верховенства права [2]. Для цивільного судочинства виключне значення має тлумачення принципу правової визначеності у контексті права на справедливий судовий розгляд, закріпленого у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, відповідно до якого кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру.

Як видно, вимога забезпечення національними судами єдності судової практики прямо не передбачена у зазначеній статті як гарантія права на справедливий судовий розгляд, проте вона була визнана такою у процесі еволюційного тлумачення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Так, ЄСПЛ зауважує, що єдність у застосуванні

правових норм у подібних правовідносинах є невід'ємною складовою правової визначеності, яка, серед іншого, гарантує певний ступінь стабільності правової ситуації та сприяє утвердженню суспільної довіри до суду. Стійка непослідовність судової практики, з іншого боку, може спричинити стан правової невизначеності, що, вірогідно, призведе до зниження суспільної довіри до судової системи, в той час як така довіра з очевидністю становить собою необхідний компонент держави, заснованої на верховенстві права [3].

Варто зазначити, що незважаючи на те, що єдність судової практики походить із вимоги правової визначеності, сам ЄСПЛ не є судом четвертої інстанції щодо національних судів та не покликаний перевіряти рішення останніх з точки зору питань права або факту, адже національні суди є цілком автономними і їх рішення мають поважатися. Більш того, можливість ухвалення рішень, що суперечать одне одному, притаманна будь-якій судовій системі, яка спирається на мережу судів першої та апеляційної інстанції, що мають свою територіальну юрисдикцію. При цьому вимоги правової визначеності та захисту легітимної довіри громадськості не передбачають набутого права на несуперечливість судової практики [3]. Певний рівень дивергенції практики різних судів у межах національної системи або навіть дивергенція практики одного і того самого вищого суду є неминучими і не завжди становлять порушення принципу правової визначеності, адже така дивергенція може бути виправдана різними фактичними обставинами справи або необхідністю динамічного чи еволюційного тлумачення законодавства [3; 4]. Наприклад, у справі "*Atanasovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*" ЄСПЛ дійшов висновку про порушення п. 1 ст. 6 ЄСПЛ не через те, що національний суд відступив від своєї попередньої позиції у рішенні заявника, адже зміна правової позиції була обґрунтована необхідністю розвитку судової практики, а через відсутність належного мотивування необхідності такого відступу [5]. З цього можна зробити висновок, що зміна правових позицій суду вищої інстанції не порушує п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, якщо вона належним чином умотивована з метою легітимації судових рішень та підвищення довіри до суду у суспільстві.

Види дивергенції судової практики. У своїй практиці ЄСПЛ наголошував на відмінності між різними видами дивергенції судової практики. Так, відсутність одноманітності може спостерігатися у практиці: а) судів нижчих та вищих інстанцій; б) апеляційних судів, що діють у конкретних справах як суди найвищої інстанції; в) суду найвищої інстанції або окремих його палат; г) кількох судів вищої інстанції, що не перебувають між собою у підпорядкуванні та є цілком автономними.

У цьому контексті ЄСПЛ підкреслює, що саме на суди вищих інстанцій покладене завдання забезпечення єдності судової практики та вирішення конфліктів правотлумачення, які можуть виникати між судами нижчих інстанцій. Якщо ж такий найвищий судовий орган сам породжує дивергенцію судової практики, то саме він стає джерелом «правової невизначеності» [6] та відповідно підриває довіру до судової системи. У цьому разі відсутність єдності

судової практики на рівні найвищої інстанції відбивається і на якості правозастосування судів нижчих інстанцій. Проте відсутність єдності практики на рівні нижчих інстанцій не свідчить про порушення права на справедливий судовий розгляд, адже завданням судів вищих інстанцій якраз і є виправлення помилок у правозастосуванні судів нижчих інстанцій. Отже, відсутність одноманітності правозастосування виключно на рівні суду, що діє як найвища судова інстанція, на думку ЄСПЛ, визнається порушенням п. 1 ст. 6 ЄСПЛ. Зазначений підхід відбиває важливість місії судів найвищої інстанції у демократичному суспільстві – виправляти фундаментальні помилки правозастосування та забезпечувати усталеність судової практики. Наприклад, у справі *“Kowalczyk v. Poland”* скарга заявниці, в якій вона посилалася на неоднакове застосування законодавства національними судами, адже її колишній колега отримав більший розмір допомоги у зв’язку із достроковим виходом на пенсію, була визнана неприйнятною, адже заявниця не оскаржувала рішення суду першої інстанції, яким їй було присуджено менший розмір відшкодування, на відміну від свого колеги, якому за результатами касаційного оскарження було збільшено розмір компенсації [7]. Відсутність суперечливої практики була констатована ЄСПЛ також у ситуації, коли заявниця скаржилася на відсутність єдності практики апеляційного суду, що ухвалив остаточне рішення в її справі, та Верховного суду, який висловив протилежний підхід в аналогічній справі. ЄСПЛ мотивував своє рішення тим, що касаційна скарга самої заявниці у цій справі була відхилена як така, що подана з порушенням строків касаційного оскарження, а, отже, помилка апеляційного суду могла бути виправлена касаційним судом на національному рівні, проте сама заявниця не дотрималася правил касаційного оскарження [8]. Із цього можна зробити висновок, що відсутність єдності практики у рамках конвенційної системи пов’язується передусім із дивергенцією практики суду або судів вищої інстанції, якщо ж особа не зверталася до суду вищої інстанції або їй було відмовлено у перегляді з формальних підстав, то держава не може бути визнана відповідальною за порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Таким чином, ЄСПЛ не вимагає від держав-членів абсолютної єдності судової практики, допускаючи її дивергенцію на рівні нижчих інстанцій, що визнається закономірним явищем, адже помилки судів нижчих інстанцій мають виправлятися судами вищих інстанцій. У поле зору ЄСПЛ з точки зору перевірки дотримання положень п. 1 ст. 6 ЄКПЛ передусім потрапляє дивергенція судової практики на рівні найвищої інстанції, адже саме на останню відповідно до норм національного законодавства покладається завдання забезпечення єдності судової практики.

ЄСПЛ розрізняє два можливі типи дивергенції судової практики на рівні судів найвищої інстанції: а) дивергенцію, що виникає в рамках одного і того ж суду найвищої інстанції [6; 9; 10]; б) дивергенцію, що виникає в рамках декількох найвищих судових інстанцій, які не знаходяться у підпорядкуванні та є автономними одна щодо одної [3].

У першому випадку ЄСПЛ дотримується більш жорстких стандартів, наголошуючи на необхідності забезпечення єдності судової практики у межах єдиного суду найвищої інстанції. Так, у справі “*Aksis and others v. Turkey*” заявники скаржилися на відсутність єдності судової практики в межах різних цивільних палат Касаційного суду, зважаючи на неоднакову кваліфікацію позову про компенсацію шкоди, спричиненої землетрусом, та застосування строків позовної давності до справ заявників. Зокрема, одна з палат, що розглядала такі справи, вважала, що вимога заявників випливає з договору, а тому 10-річний строк позовної давності спливає, адже його обрахунок почався з моменту завершення робіт із будівництва. Водночас інша палата Касаційного суду дійшла висновку про деліктний характер позову заявників, а тому прийняла позови до розгляду по суті, зазначивши, що строки позовної давності почали обраховуватися з моменту землетрусу, адже саме тоді заявники дізналися про дефекти у будівництві. При цьому заява заявників щодо гармонізації судової практики на національному рівні була відхилена першою президією Касаційного суду, яка без деталізації пояснень зазначила, що потреба в гармонізації відсутня. У цій справі ЄСПЛ визнав порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, адже на національному рівні не було вжито заходів щодо уніфікації глибинних та тривалих розходжень у практиці різних палат Касаційного суду, що впливало також і на розходження у практиці судів нижчих інстанцій [11].

Іншим є підхід ЄСПЛ щодо допустимості різного тлумачення одних і тих самих норм матеріального права декількома судами найвищої інстанції, що не знаходяться між собою у підпорядкуванні відповідно до норм національного законодавства та є цілком автономними. Так, у справі “*Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey*” заявники звернулися до адміністративного суду з позовом про призначення їм щомісячної пенсії відповідно до положень Антитерористичного акта, обґрунтовуючи свій позов тим, що їх син був військовим пілотом та загинув внаслідок аварії літака у Туреччині під час перевезення загону військових. Під час розгляду справи на підставі рішення суду з питань спорів щодо юрисдикції (Jurisdiction Disputes Court) справа була передана до Верховного військового адміністративного суду, що в подальшому відмовив у задоволенні позову. У своїй заяві до ЄСПЛ заявники скаржилися на відсутність єдності практики адміністративних судів та військових адміністративних судів щодо обставин падіння літака, адже адміністративні суди при розгляді справ щодо інших загиблих у цій аварії визнали наявність причинного зв'язку між падінням літака та боротьбою із тероризмом, задовольнивши відповідні позови про призначення пенсії, натомість військові адміністративні суди вказали на відсутність такого зв'язку та відмовили у задоволенні позовів. Розглядаючи зазначену справу, ЄСПЛ вказав, що одного лише факту наявності різних рішень національних судів не досить для констатації порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. У зазначеній справі мав місце паралельний розгляд справ, що впливають з одних і тих самих фактичних обставин, однак щодо різних суб'єктів, одночасно адміністративними та військовими адміністративними судами. Зазначена ситуація була зумовлена

наявністю колізії юрисдикції у цій категорії спорів, що призвело до ухвалення протилежних за своєю суттю рішень у аналогічних справах. Надалі ЄСПЛ зауважив, що у цьому випадку два суди, кожен зі своєю юрисдикцією, розглядаючи різні справи, можуть ухвалювати різні, однак раціональні та обгрунтовані рішення щодо однакових правових питань, що виникають зі схожих обставин справи. Дивергенція підходу, що може виникнути між судами, є неминучим наслідком процесу тлумачення положень закону та застосування норм права до фактичних обставин справи. Ставлення до такої дивергенції має бути толерантним, якщо національні правові системи здатні пояснити її. У цій справі два верховні суди – Верховний адміністративний суд та Верховний військовий адміністративний суд – мали можливість подолати відповідну дивергенцію самостійно: шляхом вироблення одноманітного підходу або ж шляхом прояву поваги до меж юрисдикції один одного, утримавшись від розгляду аналогічних справ обома судами. Проте ЄСПЛ нагадує, що він не є судом четвертої інстанції, тому його місія зводиться до перевірки того, чи не були зазначені рішення цілком свавільними. З цієї точки зору, саме Верховний військовий адміністративний суд у справі заявників відповідно до рішення суду з питань спорів щодо юрисдикції (Jurisdiction Disputes Court) був судом, до юрисдикції якого належав розгляд справи заявників, і рішення відповідного суду не було свавільним, а тому судді цього суду не можуть бути звинувачені у рішенні, яке вони ухвалили за результатами розгляду справи із дотриманням усіх гарантій справедливості судового розгляду. ЄСПЛ також підкреслив, що забезпечення єдності судової практики передусім є завданням національних судів, натомість втручання ЄСПЛ має місце у виняткових випадках. У зазначеній справі ЄСПЛ визнав відсутність порушення п. 1 ст. 6 ЄСПЛ, зазначивши, що індивідуальна заява до ЄСПЛ не може бути використана для виправлення суперечливої судової практики, що може виникати на національному рівні, або як механізм перегляду для виправлення непослідовностей у практиці різних національних судів [3]. Із зазначеного рішення випливає, що ЄСПЛ допускає можливість існування неоднакової судової практики на рівні різних вищих судових інстанцій, що не знаходяться між собою у підпорядкуванні та є автономними. На підставі цього можна зробити висновок, що ЄСПЛ не вважає єдність судової практики абсолютною вимогою принципу правової визначеності та допускає певний рівень її дивергенції, щоразу оцінюючи обставини конкретної справи за виробленим алгоритмом.

Алгоритм оцінки порушення права на справедливий судовий розгляд через відсутність єдності судової практики у практиці ЄСПЛ. Для того, щоб визначити, чи свідчить певна неусталеність судової практики про порушення права особи на справедливий судовий розгляд, ЄСПЛ застосовує алгоритм, вперше запропонований у рішенні у справі “*Jordan Jordanov and Others v. Bulgaria*”, відповідно до якого необхідно з’ясувати наступні факти: а) чи існують у практиці вищого судового органу держави «глибинні та довготривалі розбіжності» (profound and long-standing differences); б) чи передбачає наці-

ональне законодавство механізми подолання цих розбіжностей; в) чи застосовувалися такі механізми у конкретній справі та до якого результату вони призвели [12].

А) «Глибинні та довготривалі розбіжності». Щодо першого критерію слід наголосити на таких характеристиках розбіжностей у судовій практиці, як «глибинність» та «довготривалість», з чого випливає, що поодинокі приклади неоднакового тлумачення положень закону національними судами не становлять порушення принципу правової визначеності. Глибинність розбіжностей у практиці національних судів з'ясується в тому числі шляхом з'ясування кількості судових рішень, у яких було допущене різне тлумачення правових норм. Наприклад, у низці справ ЄСПЛ відмовляв у задоволенні заяв, зазначаючи, що посилення заявників на одне або два рішення суду вищої інстанції або апеляційного суду, що діяв як суд найвищої інстанції, у подібних правовідносинах не підтверджує наявності «глибинних та тривалих розбіжностей» у практиці національних судів [13–17]. Поряд з цим у справі *“Tomić and others v. Montenegro”* не було визнано неусталеною практикою суду ухвалення у подібних правовідносинах з-поміж 88 рішень суду 84 рішень, якими позови заявників були відхилені, та 4 рішень, де позови були задоволені. З цього приводу ЄСПЛ зазначив, що наведені чотири рішення мають розглядатися скоріше як відхилення від установленої практики суду, аніж навпаки: 88 рішень, враховуючи рішення заявників, як неусталеність порівняно із вказаними чотирма [18]. У справі *“Stanković and Trajković v. Serbia”* заявники зазначали, що у період між 26 грудням 2006 р. та 10 липня 2010 р. їх справа була єдиною з подібних до неї справ, у якій рішення було ухвалено не на користь позивачів, адже у всіх інших справах суди визнали владу Сербії відповідальною за життя та безпеку всіх осіб, які проживали у Косово до фактичного відновлення ефективного контролю щодо кожного з окремо взятих муніципалітетів. Виняток становило лише одне рішення, однак і воно було ухвалене на користь позивачів після перегляду у Конституційному суді. ЄСПЛ зазначив, що, незважаючи на те, що практика судів Сербії у цьому контексті була досить сталою, ухвалення рішення не на користь заявників як таке є сумним для них фактом, однак не може розцінюватися як наявність «глибинних та довготривалих розбіжностей», а тому була констатована відсутність порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ [19].

Із зазначеного випливає, що показником «глибинності» розбіжностей у судовій практиці з точки зору ЄСПЛ є наявність суттєвої кількості рішень, в яких національними судами були висловлені різні підходи до тлумачення одних і тих самих норм, причому із цієї сукупності рішень неможливо встановити, який із підходів був переважаючим. При цьому не можуть кваліфікуватися як «глибинні» розбіжності у правозастосуванні наявність поодиноких рішень, позиція за якими відрізняється від усталеної судової практики. При цьому про глибинність розбіжностей у цьому випадку, окрім кількості рішень, також може свідчити той факт, що дивергенція судової практики зачіпає широке коло осіб, а, отже, привносить правову невизначеність у велике коло правовідносин,

порушуючи легітимні очікування осіб на одноманітне застосування положень законодавства.

Натомість тривалість розбіжностей у практиці судів є не менш важливою умовою. Наприклад, у справі “*Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania*” такою «довготривалою» розбіжністю була визнана відсутність єдності судової практики щодо застосування законодавчого положення стосовно церковного майна у практиці найвищого судового органу з 2007 по 2012 р. [9]. У справі “*Dimitru and others v. Romania*” [20] була встановлена наявність на національному рівні суперечливих судових рішень щодо питання, чи мають право прийомні батьки на понаднормову плату та фінансову компенсацію за невикористану щорічну відпустку. З обставин справи випливало, що дивергенція в судовій практиці зберігалася протягом багатьох років і вплинула на велику кількість прийомних батьків, та до 2017 р. уповноважені органи державної влади не використовували можливість подати «скаргу в інтересах права» для того, щоб швидко поставити крапку в непослідовності судової практики. При цьому на момент розгляду справи ЄСПЛ зазначена непослідовність ще й досі не була усунена.

Таким чином, «глибинність» розбіжностей у судовій практиці визначається за допомогою кількісного та якісного критерію. Кількісний критерій дозволяє говорити про те, що глибинні розбіжності існують, якщо має місце неоднакове застосування положень закону у багатьох рішеннях, натомість посилення на поодинокі рішення суду, навіть якщо у них і має місце протилежне застосування положень законодавства, не може свідчити про глибинність розбіжностей у судовій практиці. Натомість якісний критерій «глибинності» розбіжностей проявляється у значущості правового питання, щодо якого існує неоднакове застосування положень закону, з точки зору того, що вирішення цього питання має зачіпати широке коло осіб та бути значущим для правової системи. Натомість для встановлення тривалості розходжень береться до уваги кількісний підхід щодо оцінки періоду, протягом якого мала місце така розрізнена практика, причому для встановлення порушення не має значення, чи були виправлені відповідні розбіжності на час розгляду справи ЄСПЛ на національному рівні.

Б) Існування національних механізмів забезпечення єдності судової практики. Іншим критерієм, що має бути взятий до уваги, є наявність на національному рівні ефективних засобів забезпечення єдності судової практики, що роблять правозастосування визначеним та передбачуваним. З точки зору ЄСПЛ, навіть існування «глибинних та довготривалих розбіжностей» у судовій практиці не становить порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, якщо у державі існують засоби забезпечення єдності судової практики і у особи була можливість скористатися ними у конкретній справі для подолання дивергенції правозастосування. Так, у справі “*Albu and Others v. Romania*” ЄСПЛ не знайшов порушень права на справедливий судовий розгляд, незважаючи на існування доволі тривалих розходжень у практиці національних судів, адже у цій справі було використано передбачений національним законодавством Румунії інститут оскарження в

інтересах права (ст. 329 ЦПК Румунії), відповідно до якого прокуратура та президіуми апеляційних судів могли звертатися до Високого суду з проханням роз'яснити відповідні положення внутрішньодержавного законодавства, а останній міг упорядкувати судову практику та ухвалити обов'язкове рішення щодо правильного тлумачення відповідних норм. У цьому рішенні ЄСПЛ дійшов висновку, що порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ було відсутнє, адже скарга в інтересах права була подана невідкладно, а за наслідками її розгляду Високий суд ухвалив рішення, в якому містилися недвозначні роз'яснення стосовно правильного тлумачення відповідної правової норми [4].

У справі “*Supara v. Serbia*” ЄСПЛ також звернув увагу на важливість наявності механізмів для усунення непослідовності у практиці національних судів. Зокрема, ЄСПЛ зауважив, що Конституційний Суд Сербії вже констатував порушення принципу правової визначеності у багатьох справах, де заявники подавали конституційні скарги. Загальні суди переглядали справи у випадках, коли Конституційний Суд ухвалював робити це, зважаючи на що на національному рівні застосовувався ефективний механізм проти непослідовності судової практики [21].

Таким чином, ЄСПЛ наголошує на необхідності існування на національному рівні ефективних механізмів забезпечення єдності судової практики, що можуть мати різну природу залежно від розсуду національного законодавця. Зокрема, ними можуть бути скарга з питань одноманітного застосування права, що подається уповноваженими органами державної влади; скарга з питань одноманітного застосування права, що подається сторонами; звернення особи до конституційного суду щодо одноманітного застосування правових норм (конституційна скарга); механізми забезпечення єдності судової практики всередині самої судової системи (ст. 403 ЦПК України) тощо.

В) Ефективність застосування механізмів забезпечення єдності судової практики у конкретній справі. Якщо під час розгляду справи ЄСПЛ визнає наявність механізмів забезпечення єдності судової практики на національному рівні у певній державі, надалі слід установити, чи були зазначені механізми застосовані, і якщо так, то до яких наслідків це призвело, тобто чи були вони достатньо ефективними, щоб усунути дивергенцію судової практики. У цьому контексті слід виокремити, по-перше, справи, де зазначені механізми хоча й існували на національному рівні, однак не були використані, та, по-друге, справи, де вони були застосовані, однак були визнані неефективними або такими, що не призвели до очікуваних результатів.

До першої категорії справ належить, наприклад, справа “*Lupeni Greek Catholic Parish and others v. Romania*”, де ЄСПЛ розглянув питання відсутності єдності практики Високого суду (High Court) – суду найвищої інстанції Румунії, що в подальшому відбилося і на суперечливості практики судів нижчих інстанцій. Зокрема, суди Румунії розглядали спори, що стосувалися повернення храмів, незважаючи на відсутність достатньо ясної та передбачуваної правової бази стосовно того, як слід тлумачити поняття «загальні правові норми», що

використовувалося у ст. 3 Декрету-закону № 126/1990. Зокрема, одні суди надавали цій нормі звичайного значення в сфері захисту права власності та розглядали позови про витребування майна з чужого незаконного володіння традиційним способом відповідно до положень Цивільного кодексу Румунії, натомість інші вважали, що її слід тлумачити з урахуванням п. 1 ст. 3 Декрету-закону № 126/1990, обов'язково враховуючи бажання віруючих при вирішенні цього питання. Таким чином, застосовні до спору матеріально-правові норми розрізнялися у цій справі залежно від того, яким чином суди тлумачили поняття «загальні правові норми»: в першому випадку суди порівнювали правовстановлюючі документи, а у другому при розгляді питання щодо правового статусу храму вони намагалися встановити бажання віруючих у релігійній громаді, яка володіє цим храмом. При цьому при перегляді зазначених справ у касаційному порядку сам Високий суд по-різному тлумачив зазначені норми та допускав суперечності. Такі розбіжності у практиці судів існували з 2007 по 2012 р. і зачепили багато греко-католицьких приходів, зважаючи на що ЄСПЛ констатував наявність «тривалих та глибинних» розбіжностей у судовій практиці у цій справі.

Щодо застосування механізму протидії зазначеним розбіжностям ЄСПЛ зазначив, що національне законодавство Румунії передбачало інститут оскарження в інтересах права, що був визнаний ефективним механізмом забезпечення єдності судової практики у попередніх рішеннях ЄСПЛ, зокрема у рішенні "*Albu and Others v. Romania*", що згадувалося нами вище. Однак у цій справі органи влади не стали подавати відповідну скаргу в інтересах права з метою швидкого припинення розбіжностей в судовій практиці, хоча вони могли це зробити. Високий Суд Румунії протягом тривалого часу ухвалював діаметрально протилежні рішення, допоки у 2012 р. цей суд та Конституційний Суд узгодили ці розбіжності, погодивши свої позиції з приводу законодавства, що підлягало застосуванню. Незважаючи на це, ситуація загальної правової невизначеності була породжена рішеннями Високого суду, і в подальшому вона вплинула і на практику судів нижчих інстанцій. Таким чином, не можна висувати, що оптимальний механізм упорядкування судової практики був задіяний невідкладно з метою запобігти наявності суперечностей у судових рішеннях, про які йдеться у цій справі. У зазначеній справі ЄСПЛ констатував порушення права осіб на справедливий судовий розгляд, закріпленого у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ [9].

До другої групи рішень, у яких ЄСПЛ хоча і констатував застосування механізмів забезпечення єдності судової практики, однак визнав останні неефективними, можна віднести, наприклад, рішення у справі "*Mirkovic and others v. Serbia*", в якій незважаючи на ухвалення Верховним касаційним судом Сербії рішення щодо одноманітного застосування судами положень закону три апеляційні суди, які виступали судами останньої інстанції у справах заявників, почали розглядати відповідні справи згідно з підходом, виробленим Верховним судом, натомість один з апеляційних судів продовжив дотримуватися протилежного підходу. Така практика, на думку ЄСПЛ, свідчила про те, що незважаючи на те,

що касаційним судом були вжиті заходи щодо вироблення єдиного підходу у правозастосуванні, зазначені заходи були неефективними, адже дивергенція у правозастосуванні залишалася фактично до другої половини 2016 р., коли були внесені відповідні зміни до процесуального законодавства, що запроваджували нову процедуру, покликану забезпечити єдність судової практики на національному рівні [22].

Висновок. Таким чином, аналіз практики ЄСПЛ дозволяє зробити висновок, що єдність судової практики на рівні судів найвищої інстанції визнається невід’ємним елементом принципу правової визначеності та важливою гарантією права на справедливий судовий розгляд в контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Поряд з цим ЄСПЛ розрізняє різні види дивергенції судової практики, застосовуючи до них різні стандарти, що має бути взяте до уваги при удосконаленні вітчизняного законодавства, зокрема, щодо ефективних механізмів забезпечення єдності судової практики в рамках існуючих процедур касаційного провадження у Верховному Суді.

Referenses

1. Rule of Law Checklist. Venice Commission of the Council of Europe. Council of Europe. 2016. URL: https://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule_of_Law_Check_List.pdf.
2. *Ryabykh v. Russia*, no. 52854/99, 3 December 2003. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61261>.
3. *Nejdet Sahin and Perihan Sahin*, no. 13279/05, § 51, 58, 20 October 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107156>.
4. *Albu and Others v. Romania*, no. 34796/09, § 34, 10 May 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110805>.
5. *Atanasovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, no. 36815/03, 14 January 2010. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96673>.
6. *Beian v. Romania (no. 1)*, no. 30658/05, § 39, ECHR 2007-V. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83822>.
7. *Kowalczyk v. Poland*, no. 23987/05, 11 October 2011. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-106774>.
8. *Petreska v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, no. 16912/08, 21 October 2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-164952>.
9. *Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania*, no. 76943/11, 29 November 2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-169054>.
10. *Tudor Tudor v. Romania*, no. 21911/03, 24 March 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91885>.
11. *Aksis and others v. Turkey*, no. 4529/06, 30 April 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-192765>.
12. *Iordan Iordanov and Others v. Bulgaria*, no. 23530/02, 2 July 2009. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93478>.
13. *Emel Boyraz v. Turkey*, no. 61960/08, 2 December 2015. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-148271>.
14. *Ugurlu and others v. Turkey*, no. 45/04, 17 June 2008. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-87024>.
15. *Hulya Ebru Demirel v. Turkey*, no. 30733/08, 19 June 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-183862>.

16. *Orlen Lietuva LTD v. Lithuania*, no. 45849/13, 29 April 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-189625>.

17. *Dajbukat and Szilagy-Palko v. Romania*, no. 43901/07, 18 February 2014. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-140918>.

18. *Tomic and others v. Montenegro*, no. 18650/09, 22 October 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110384>.

19. *Stankovic and Trajkovic v. Serbia*, no. 37194/08, 22 March 2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-159376>.

20. *Dimitru and others v. Romania*, no. 57162/09, 25 June 2019. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194061>.

21. *Cupara v. Serbia*, no. 34683/08, 12 October 2016. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-164672>.

22. *Mirkovic and others v. Serbia*, no. 27471/15, 26 June 2018. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-184059>.

Tsuvinina T. A., PhD in Law, Assistant of Civil Procedure Department, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

e-mail : tsuvinat@gmail.com ; ORCID 0000-0002-5351-1475

Consistency of Judicial Practice as an Element of Legal Certainty: Approach of the ECtHR

The article is devoted to the analysis of the consistency of judicial practice as an essential element of the legal certainty principle in terms of the evaluative interpretation of par. 1 art. 6 ECHR devoted to the right to a fair trial in civil procedure.

The author describes an algorithm which is used by the ECtHR in order to confirm the violation of the right to a fair trial because of the lack of the consistency of judicial practice at national level. In order to identify whether conflicting decisions in similar cases violate the principle of legal certainty in terms of the par. 1 art. 6 ECHR, ECtHR has to find out: a) whether “profound and long-standing divergences” in the case-law exist; b) whether domestic law provides for a mechanism capable of removing the judicial inconsistency; and c) whether this mechanism was applied and, if so, what its effects were.

Different types of the inconsistency of judicial practice can be distinguished, for example, inconsistency in practice of lower courts, inconsistency in case-law of the highest court, inconsistency in case-law of different highest courts which are not subordinated to each other. Different standards should be applied for such kinds of divergence: the ECtHR doesn't analyze the divergence of case-law in the level of lower court, because it's the higher court which should fix this inconsistency, the main attention should be paid to the divergence of the highest courts. There are two main types of such divergence: a) inconsistency of the case-law of the one and only highest court; b) inconsistency in case-law of several courts which are not subordinated one to another. In first situation the ECtHR applies stricter standards according to which the highest court at the national level should guarantee the consistent interpretation of the law avoiding divergence of interpretation. Nevertheless, in the second situation the ECtHR follows less strict approach according to which inconsistency of case-law of several independent can be tolerated.

Keywords: legal certainty; right to a fair trial in civil cases; consistency of judicial practice; rule of law.

Рекомендоване цитування: Цувіна Т. А. Єдність судової практики як елемент правової визначеності: підхід Європейського суду з прав людини. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 146. С. 63–74. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.146.175598>.

Suggested Citation: Tsuvinina, T.A. (2019). Yednist sudovoi praktyky yak element pravovoi vyznachenosti: pidkhid Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Consistency of Judicial Practice as an Element of Legal Certainty: Approach of the ECtHR]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 146, 63–74*. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.146.175598> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 10.08.2019 р.